

En obetydlig korsväg – eller?

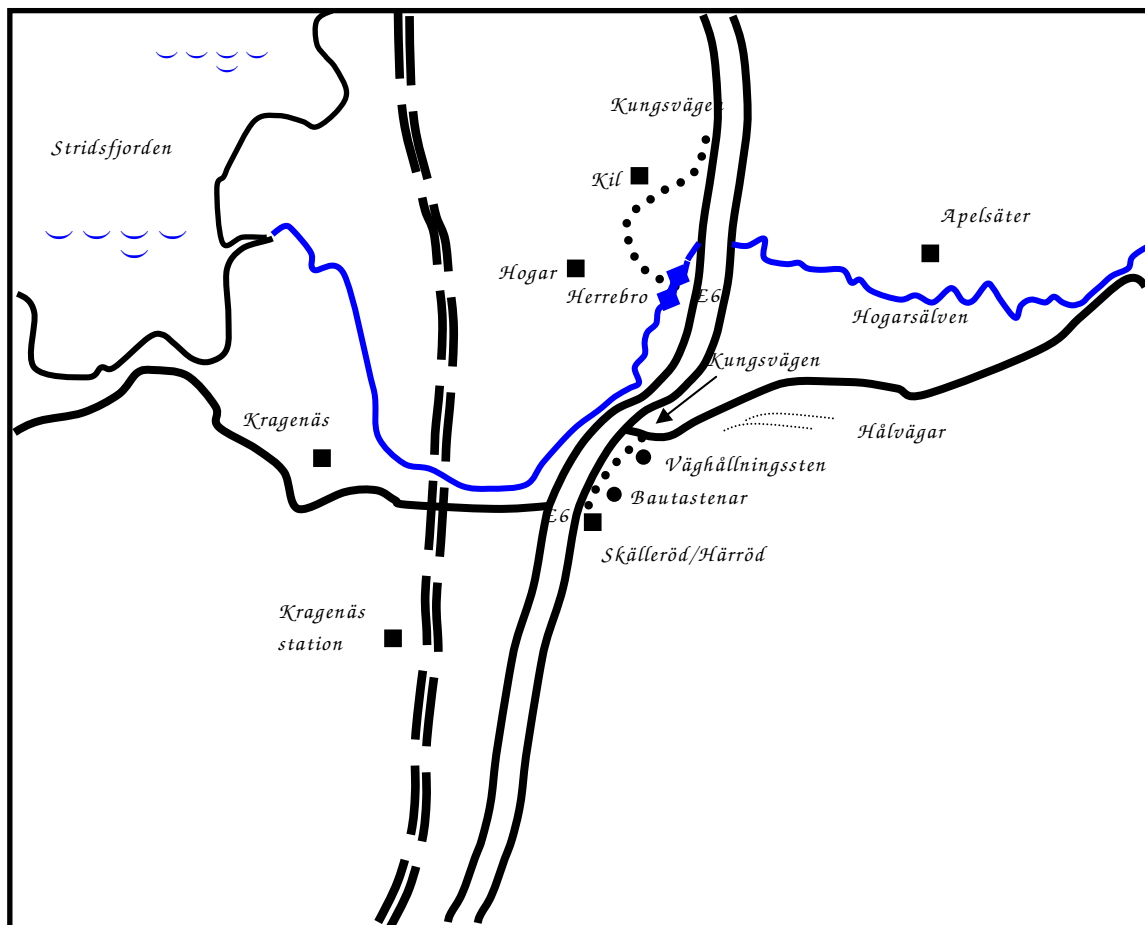
Kristina Bengtsson

En obetydlig korsväg – eller?

Kristina Bengtsson, 2009-11-18

I norra Bohuslän, i höjd med Kragenäs 1.5 mil norr om Tanumshede, går E6:an som närmast kusten. Havet ligger bara några hundra meter från vägens västra sida även om det inte syns för all vegetation. Numera går det en väg förbi storgården Kragenäs och därifrån via broar över till Galtö och Resö. Vid Kragenäs mynnar Hogarsälven ut i Stridsfjorden och mellan E6:an och havet går även järnvägen. Det här är idag en högst anonym, något förskjutet, korsväg men det finns flera aspekter som gör att denna, som många andra korsvägar, har en intressant historia. Korsvägar är ju en plats där flera vägar möts och därmed uppstår också möten mellan människor och deras förehavanden.

Hålvägar

Innan broarna till Galtö och Resö kom till stånd i mitten av 1900-talet var det en bit in i Hogarsälven som öborna lade till med sina båtar när de skulle upp till kyrkan i Lur några kilometer öster ut. Bl.a. har kyrkvandringarna satt spår i form av hålvägar som fortfarande syns, om än svagt, öster om E6. Dessa spår kommer förmodligen snart vara helt dolda och glömda men de är spår av människors plikt och strävan att i århundraden, allt sedan 1100-talet, gå till kyrkan för att lyssna på kungörelser, predikan och inte minst för den gemenskap som fanns på kyrkbacken där man fick ta del av senaste nytt i smått och stort.

Bautastenarna och slaget vid Apelsäter

Strax väster om hålvägarna löper den gamla kungsvägen genom Bohuslän parallellt med E6 en liten bit. Bara ett tiotal meter in på kungsvägen från norr står en nyligen upptäckt väghållningssten som visar att gården Södra Galtö haft ansvaret för underhållet av vägen just här.

Väghållningsstenar visade vilken gård som skulle underhålla ett givet vägvagnsnitt av den allmänna vägen. Södra Galtö står det på denna sten.

Ytterligare ca 50 m söder ut står en ståtlig bautasten nästan 3 m hög och drygt 1,5 m bred och bredvid ligger ytterligare en som fallit sönder i tre delar. Ursprungligen var denna 3,3 m hög. Att stenarna inte står på ett gravfält, som de brukar göra, kan höra samman med vad som sägs i Havamal:

*Sällan bautastentar
stånda byväg när
om ej resta av frände åt frände.*

Vi känner, från kung Håkon Håkonssons saga, till att det stått ett stort slag vid den närbelägna gården Apelsäter år 1221. Skule Jarl omringade gården mitt i natten och efter hårda strider stupade ett 90-tal män inklusive ribbungarnas anförare där, Gunnar Åsasson. Under den här tiden var det stora motsättningar mellan olika grupperingar i Norge. Ribbungarna var anhängare till Sigurd Ribbung, som var sonson till Norges förste krönte kung Magnus Erlingsson. Är det till minne av stupade männen vid Apelsäter som stenarna rests vid kungsvägen? De s.k. bautastenarna förekommer på gravfält och är då definierade som gravstenar men de återfinns också utanför gravfält och kan då tolkas som minnesstenar över någon viktig händelse, i det här fallet kanske över slaget vid Apelsäter.

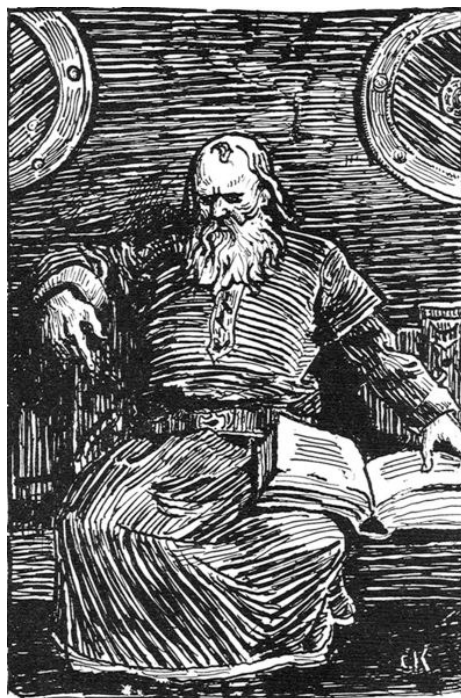

*Bautastenen vid
Kungsvägen med
E6 nedanför*

Självaste Snorre Sturlasson, isländsk historiker och skald, skrev i början av 1200-talet i sitt eget skaldeverk, Håttatal, en hyllning till kung Håkon och Skule Jarl i 102 verser med olika versmått i alla verser. I verserna 63 och 64 kvad Snorre om striderna vid Apelsäter:

*Stridsrådaren lärde fienden
att bära blodig huvudbonad.
Härmän styrde den röda stäven
rakt mot stranden öster om fjorden
Ringödaren rände uddar
igenom männens bringor
Hövdingen gjorde stora sår
i skallen med det vassa svärdet.*

*Krigaren dröjde lite med att falla an
när han mötte männen.
Stridsmannen gick i slaget
framför rödfärgat märke.
Land var röjt, och trönderhövdingen
gav ribbungarna en tung bane.
Gunnar skotade in huvudet
under fruktad ulvtass.*

Snorre Sturlasson, Skandinaviens första historieskrivare, skald, lagman och storman på Island. Född ca. 1178, mördad den 23/9 1241. Snorres fosterfar Jon Loptson var uppväxt i Kungahälla och gav Snorre många detaljerade uppgifter om Bohusläns historia. Snorre träffade själv Skule Jarl år 1218.

Det är möjligt att Apelsäter också spelar en viss roll i det slag som stod på Stridsfjorden 1196 då kung Sverre slogs mot baglerstyrkor. Baglerna som i korthet kan sägas företräda stormännen, precis som ribbungarna, kan ha haft ett säte på Apelsäter och det kan vara en orsak till att baglerflottan låg just här.

Skälleröds gästgiveri och en bitter kärlekssaga

Bara en liten bit söder om bautastenarna, och mitt för vägen till Kragenäs, låg Skälleröds gästgiveri som var i bruk från tidigt 1700-tal fram till 1920-talet och som ibland användes som tingshus. Till skillnad från enklare skjutshåll där man endast kunde byta hästar så kunde man få både mat och logi på gästgivargårdarna. I medeltal höll man ca 40 skjutshästar på Skälleröd och skjutsarna gick till Vik i norr, Östby i öster och Tanumshede i söder och efter 1889 också till Grebbestad. Enligt lantmäteriets arkiv kallades gården Skälleröd också för Härröd före 1746.

Författarinnan Emilie Flygare Carlén var född i Strömstad 1807. Hennes mest kända romaner är "Rosen på Tistelön" och "Ett köpmanshus i skärgården". Den senare blev en populär TV-serie 1973. Emelies böcker översattes till ett tiotal språk och hon var en av Sveriges mest uppskattade och välkända författare i sin samtid. Hon dog i Stockholm 1892.

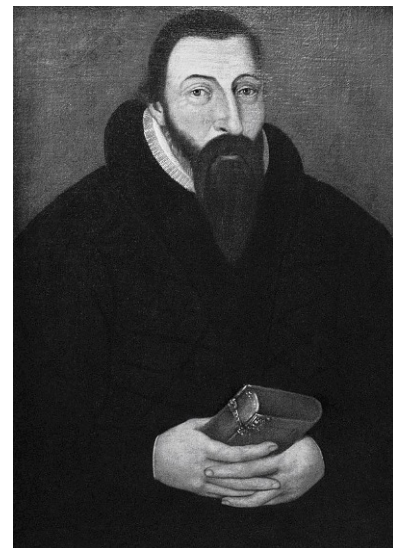
På Skälleröds gästgiveri bodde i början av 1800-talet den unge juristen Jacob Dalin och på gården Hogar på andra sidan Hogarsälven bodde författarinnan och då änkan Emilie Flygare-Carlén. Ljuv musik uppstod och de trolovades här. En biografi över Emilie skildrar deras samvaro så här: *I den vackra naturen i Lur fick de näring för sin romantiska kärlek, de strövade omkring på ängarna, plockade blommor, läste poesi och svärmade. Vidare sägs att: Enligt samtida vittnen skulle man sett dem på vägar och stigar, ibland inbegripna i livligt samspråk, ibland tysta, försjunkna i varandra. Men*

kärlekssagan fick ett bittert slut i oktober 1835 när Jacob dog i sviterna av ett brutet ben med efterföljande kallbrand strax innan det planerade bröllopet. Emilie födde året därpå deras gemensamma dotter Rosa, men tvingades av omständigheterna att adoptera bort henne.

Bron över Hogarsälven - Herrebron

Två namnkunniga resenärer beskriver hur de rider på kungsvägen just här – den förste är Oslobiskopen Jens Nilssön som på sina visitationsresor i slutet av 1500-talet rider förbi. Jens Nilssön var en av de första renässansmänniskorna i Skandinavien, humanist och vetenskapsman, bl.a. god vän med Tycho Brahe. Av hans levnadsbeskrivning får man intrycket av en mycket sympatisk person. Den 20 april, 1594 beskriver han hur han, efter att ha varit i Tanum, red över bron över Hogarsälven. Bron kallas då för Herrebro;

Så drog vi över Herrebro i nordväst och hade en såg på vänster hand, alldeles intill bron, och då kommer Peder Knudsen från Orust. Ån kommer ifrån öst/nordöst från Bolsjön och löper i väst/sydväst genom Lur socken 1 mil till Herrebro, så rinner den därifrån 6 eller 8 pilskott ut i en kil som kallas Kragenäskilen, vilken vi hade på vänster hand 3 eller 4 pilskott från vägen innan vi kom till Herrebro. Strax väster om bron ligger en gård som heter Hogar. (Ett pilskott motsvarade 267 m.)

Biskopen rider ytterligare en gång över bron den 19 juli 1597 och noterar igen att sågen ligger väster om bron.

Att det så tidigt som på 1500-talet fanns en såg vid brofästet är en intressant uppgift för vi vet att man senare lastade timmer och virke vid Hogarsälvens utlopp.

Herrebro över Hogarsälven med sina naturligt formade brofästen

Detta porträtt anses förstålla Pehr Kalm, botaniker och präst, en av Linnés lärjungar. 1742 gjorde han sin "Västgöta och Bohuslänska resa" som inte bara innehåller botaniska iakttagelser utan också ger många intressanta etnologiska och topografiska uppgifter. 1744 var han i Ryssland och Ukraina Kalm gjorde också en lång resa till Nordamerika 1753-1761.

Den andre resenären som beskriver bron över Hogarsälven är Linnés lärjunge Pehr Kalm som den 6 augusti 1742 skriver så här när han kom ridande norr ifrån: *Bro reste jag över litet förrän jag kom fram till Skälleröd, vars kistor tycktes vara så fasta och väl grundade, att det måtte vara en tämmeligen stor flod, som skall kunna rubba dem, ity att bäcken, som på detta stället var en famn bred och varöver bron låg, lopp emellan 2ne stora hälleberg, vilka här gjorde tjänst för brokistor. Sidorna av desse bägge hälleberg som stötte mot bäcken, gingo nästa tvärt och perpendiculairt (lodrätt) ned, åsarna eller bjälkarna, varpå brovalvet vilade sig, voro lagde med den ena ändan på den ena hälleberget och med den andra på det andra. Från vattubrynet i bäcken upp till broåsarna kunde vara 1 ½ famn. (1 famn=1.78 m).*

Pehr Kalm säger inget om att det är en stenvalvsbro, som den är idag, utan det förefaller vara en träbro. Det stämmer med att de flesta stenvalvsbroarna i landet är byggda från andra hälften av 1700-talet och framåt.

Också idag är bron imponerande och tack vare att ideella krafter hålls denna sträcka av den gamla slingrande kungsvägen i utmärkt skick.

Kartan ovan är från 1658 och ritad av Kettil Classon Felterus. Han namnger bara två broar längs kungsvägen i Bohuslän; Härebrosån och Quistrum. Kartan nedan är från 1754 och här kallas bron för Herebroe.

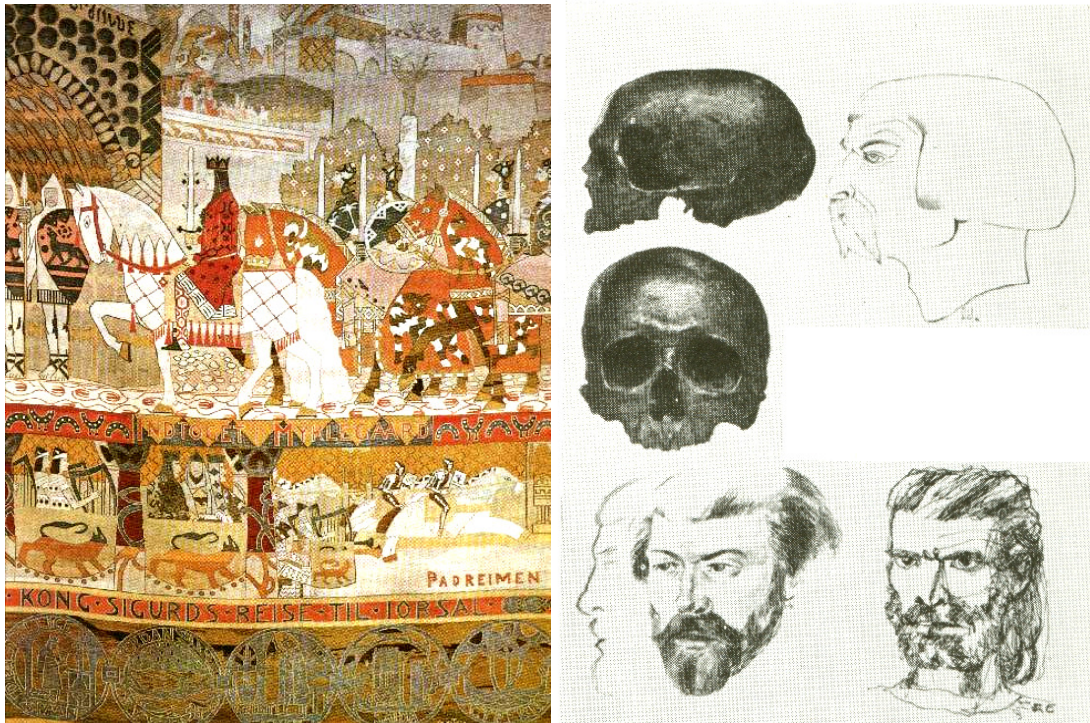

Kungsvägen och härvägen

Kungsvägen, d.v.s. en huvudväg, kallas sträckan mellan Kungahälla och Oslo i Norge, en väg som i princip följer den gamla E6:ans sträckning och förmodligen har gjort så sedan vikingatid. Som alla gamla vägar löper den gärna över moränåsar som var torrare än mer lågtliggande marker. I Tanumsområdet löper Kungsvägen över den s.k.

Berghemsmoränen som löper från Strömstad i norr till Berghem i Marks kommun i söder.

Längs denna väg lär kung Sigurd Jorsalafar – Jerusalemsfararen - ha ridit i sporrsträck år 1116 från Kungahälla och upp till Sarpsborg. Han skall ha ridit två dagsetapper på en dag!

Väven t.v. föreställer hur Norges kung Sigurd Jorsalafar- Jerusalemsfararen - Magnusson rider in i Jerusalem i oktober 1110 tillsammans med kung Baldwin I av Jerusalem. Sigurd var den förste europeiske kung som, efter påvligt påbud, själv deltog i korstågen. Han var med och erövrade en av de största städerna i området, Saida i nuvarande Syrien. Staden föll den 4 december 1110, enligt en samtida arabisk historiker . Sigurd dog den 26 mars 1130 och hans kranium, t.h., finns bevarat. Tre konstnärer har rekonstruerat hans utseende.

Längs kungsvägen har arméerna också tågat och prästen i Tanum Peter Elfström berättar t.ex. den 26 februari 1716: *I denna vecka reste Wälborne Hr. grefwe Aschebergs regemente genom Thanum ok nordh åt grentsen. Anföraren som avses var greve*

Christian Ludwig von Ascheberg, son till den välkände Rutger von Ascheberg, och han ledde Riksänkedrottningens livregemente till häst. Det måste ha tätt sig imponerande att se hundratals ryttare i blå uniformer och med fanor i täten passera över bron vid Hogarsälven!

Ascheberg anföll dock inte som planerat utan retirerade utan strid tillbaka in i Bohuslän. Den 7 april samma år förlades, enligt Elfström, rytteriet på gårdar i Lur och Tanum. Man kan tänka sig att inkvarteringen företrädesvis gjordes i gårdar som låg nära kungsvägen. Man kan därför förmoda att både t.ex. Hogar, Skälleröd, Kil och Apelsäter fått ta emot dessa objudna ”gäster” och det var nog inte första gången. Att bo vid kungsvägen hade både för och nackdelar! Karl XII skickade i april 1716 generalmajor Delvig för att arrestera Ascheberg för hans svek och det är nog detta som Elfström den 10 april 1716 försiktigtvis noterar som: *Samma dag reste Grefwe Aschenberg herifrån ok nord åth.*

Karl XII på sin häst Brandklipparen. Det var Brandklipparen han red på också när han passerade över Herrebron. Hästen överlevde sin kung med 22 år och dog i hög ålder 1740 och ligger begravd på Ängsö slott i Västmanland. Målning av David von Krafft.

Den 27 augusti 1717 berättar Elfström: *Reste Hans Majt kong Carl XII förbi Tanum åth Strömstad.* Var det så att det spreds rykte om kungens färd och att åtminstone de som bodde i närheten av korsvägen inväntade kungens följe för att kunna berätta att man sett kungen "live" ridandes på sin trogna häst Brandklipparen. Elfströms dagbok från 1718 saknas men vi vet ändå att Karl XII:s lik passerade korsvägen omkring den 8 december 1718 och bevarades i Tanums prästgård över natten. Samma ortsbor vid korsvägen kan alltså ha sett kungen död också.

I början av december 1718 passerade Karl XII:s liktåg över Herrebron. Men kungen låg förmodligen i en kista – han skulle ju föras ända upp till Stockholm. Var konstnären hämtat inspiration till det här landskapet vet man inte. Tavlan målades i Paris 1878 av Gustaf Cederström och finns på Göteborgs Konstmuseum.

Järnvägen och stenindustrin

År 1903 invigdes järnvägen Norra Bohusbanan mellan Uddevalla och Skee och en av stationerna var vid Kragenäs. Det låg starka norska intressen bakom byggandet av banan och tanken var att förbinda Bohuslän med den norska järnvägen upp till Oslo. Men sedan kom unionsupplösningen 1905 och istället för att fortsätta till Oslo drogs banan till

Strömstad. Först 1909 var sträckan mellan Uddevalla och Göteborg färdig. Det måste ha tätt sig svindlande att åka från Kragenäs till Göteborg på ”bara” 4 timmar och 35 minuter! Anledningen till att anlägga en station vid Kragenäs var att man därifrån skulle forsla ut sten. I Lurs socken var man nämligen tidig med att starta stembrott och i slutet av 1800-talet fanns det ett flertal mindre stembrott i socknen, bl.a. på Skälleröd. Från stationen forslade man ut stora mängder bohuslänsk granit och många var också sysselsatta med att lasta järnvägsvagnarna.

Vykort på Kragenäs station från 1905. Frimärket är stämplat Kragenäs 12/2 1909.

Idag stannar inga tåg på stationen och den avbemannades redan 1966 - men det kanske kommer nya tider för det är många som har sommarstugor i närheten och sedan några år tillbaka håller Göteborgs Scoutkår stora internationella läger med tusentals besökande scouter väster om Kragenäs. Och kanske är tanken på förlängning av Bohusbanan upp till Oslo en god idé också idag.

När resenärerna på E6 idag passerar korsvägen vid Kragenäs och Lur har de inte en aning om att detta en gång och under lång tid var en viktig knutpunkt och att olika kommunikationsleder satt sina spår i landskapet. Korsvägar har nog alltid en historia att berätta!

Litteratur

Elfström, Peter, dagböcker 1703-1729, manuskript av Alf Lidholm

Horn, Vivi, Flickan från Strömstad, 1950

Kalm, Pehr, Västgöta och bohuslänsk resa 1742, red. Claes Krantz, 1977

Länstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, Broar och vägminnen i Bohuslän, rapport nr 9, 1983

Länstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, Vägar i Bohuslän, rapport nr 6, 1981

Nilssön, Jens, Biskop Jens Nilssöns visitatböcker og reiseoptegnelser 1574-1597, red. Yngve Nielsen, faksimil 1981

Släktdata 2, 2009, tidskrift

Sturlasson, Snorre, Nordiska kungasagor 3, Magnus den gode till Magnus Erlingsson, 1993

Tordsson, Sturla, Soga om Håkon Håkonsson. Utg. av Knut Helle, 1963

Muntliga uppgifter ang. stenindustrin i Lur
Svedberg, Stig, Rio Kulturkooperativ

Web

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Brandklipparen>

http://sv.wikipedia.org/wiki/%C3%84ngs%C3%B6_slott

http://www.historiskt.nu/normalsp/staten/sb_g_stromstad/sb_g_stromstad_snabbf.html

http://www.historiskt.nu/diverse/vykort/kragenas_01.html

<http://wiki.posthistoria.nu/index.php/Fil:Kragenas.jpg>

<http://www.historieforeningen.se/> - artikel Uno Eklund

